

kuratorzy: Michał Laszczkowski
(Fundacja Dziedzictwa Kulturowego),
Hanna Wróblewska (Zachęta)

współpraca ze strony Zachęty:
Julia Leopold, Aleksandra Zientecka

Abraham Ostrzega. Projekt

Punktem wyjścia projektu, zrealizowanego przez Zachęte oraz Fundację Dziedzictwa Kulturowego, była postać żydowskiego artysty i animatora kultury działającego w przedwojennej i wojennej Warszawie – Abrahama Ostrzegi. Rzeźbiarz, uczeń Henryka Kuny, znany był przede wszystkim jako twórca rzeźby sepulkralnej – nagrobków, z których kilkadziesiąt przetrwało na cmentarzu żydowskim na warszawskiej Woli. Członek m.in. przedwojennego Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych (debiutował na wystawie w Zachęcie w roku 1910) oraz inicjator Żydowskiego Towarzystwa Krzewienia Sztuk Pięknych, wraz z Władysławem Weintraubem prowadził też Atelier Zdobnictwa Artystycznego. W trakcie wojny współzakładał spółdzielnię artystyczną w getcie. Jak wielu innych artystów żydowskich zginął w obozie w Treblince. Twórca nagrobków sam stał się jedną z milionów ofiar bez grobu.

Spuścizna rzeźbiarska Abrahama Ostrzegi zachowana została do naszych czasów w formie szczątkowej. Oprócz kilku rzeźb kameralnych, rozproszonych w muzeach i zbiorach prywatnych w kraju i za granicą, największy zespół jego dzieł znajduje się właśnie na cmentarzu żydowskim w Warszawie. Podejmowane próby typologii rzeźb nagrobnych artysty wskazują na trzy główne kierunki jego twórczości sepulkralnej: nagrobki o formach architektonicznych (w tym najbardziej znana realizacja – Mauzoleum Trzech Pisarzy) czy nagrobki w stylu „biblijnym” (wykorzystujące motywy ornamentów roślinnych), nagrobki modernistyczne oraz nagrobki tradycyjne dekorowane motywami figuralnymi i komemoratywne pomniki figuralne, które to właśnie przyniosły mu największą sławę. Znany był jako ten, który mimo zakazów kanonicznych dotyczących przedstawień usiłował do swych kompozycji wprowadzać motywy figuralne, twarze, dłonie. Spotykało się to z protestami ortodoksyjnych przedstawicieli Gminy Żydowskiej. Artysta próbował omijać

te obostrzenia, „skupiając się na ekspresji postaci” lub ukrywając twarze z tyłu macewy. Jednak kilkakrotnie zmuszono go do ingerencji w gotowe już dzieło.

Jesienią 2016 r. Fundacja Dziedzictwa Kulturowego przeprowadziła renowację 24 nagrobków autorstwa Ostrzegi na cmentarzu żydowskim, sfinansowaną ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Biura Stołecznego Konserwatora Zabytków. Projekt był częścią obchodów 75. rocznicy Akcion Reinhardt i Zagłady Żydów polskich dokonanej przez III Rzeszę. Dzięki pracy zespołu konserwatorskiego złożonego z absolwentów warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych pod kierownictwem Magdaleny Olszowskiej, w składzie: Marta Banaś, Kalina Marzec, Damian Pisarski, pracujących pod nadzorem prof. Janusza Smazy, nagrobki – niektóre już bardzo zniszczone – odzyskały nie tylko swą pierwotną formę rzeźbiarską, ale też inskrypcje upamiętniające zmarłych.

Swoistą puentę tych działań stanowiła wystawa w Zachęcie 19 stycznia–5 marca 2017. Jednak decyzją kuratorów, Michała Laszczkowskiego i Hanny Wróblewskiej, nie przedstawiała ona ani dokumentacji dzieł, ani zabiegów konserwatorskich. Postać Ostrzegi była na niej obecna poprzez dzieła współczesnych artystów z różnych generacji i działających w rozmaitych mediach. Zaproszeni do udziału w wystawie Hubert Czerepok, Małgorzata Niedzielko, Katarzyna Rotkiewicz-Szumski i Krzysztof Wojciechowski w autorski sposób zmierzali się z dziełem rzeźbiarza i jego historią, twórczo interpretując interesujące dla nich wątki.

Hubert Czerepok na wystawę przygotował instalację świetlną na fasadę Zachęty – imię i nazwisko artysty zostało wpasowane w tympanon galerii, zastępując napis „Artibus”, i dołączone jednocześnie do zbioru wybitnych nazwisk polskiej historii sztuki już obecnych na fasadzie. Biało-czerwony neon nie tylko był hołdem dla rzeźbiarza, ale oddawał także

Il. 1 Nagrobki autorstwa Abrahama Ostrzegi, cmentarz żydowski przy ulicy Okopowej, Warszawa, fot. Aleksandra Zientecka, archiwum Zachęty

znaczenie, które można nadbudować na brzmieniu nazwiska, a zarazem tytule projektu: *Abraham Ostrzega*.

Mieszkająca i pracująca w Białymstoku rzeźbiarka Małgorzata Niedziółka sięgnęła do historii swojego miasta oraz związków z nim Ostrzegi, który uczęszczał tam do je-sziwy. Kiedy w 1930 r. pojawiła się inicjatywa budowy pomnika Ludwika Zamenhofs – białostoczanina i twórcy języka esperanto – projekt powierzono Abrahamowi Ostrzedze. Pomnik nigdy nie powstał, jego model znany jest z jednej fotografii. Artystka, posługując się tym zdjęciem, podjęła się rekonstrukcji makiety *Wieży Babel* – symbolizującej jeden wspólny dla wszystkich ludzi na ziemi język, zwieńczonej pięcioramienną gwiazdą zaczerpniętą z flagi esperanto. Dzięki analizie ikonograficznej ocalałych dzieł Ostrzegi udało się jej odtworzyć ten model.

Krzysztof Wojciechowski przywołał na wystawie swój cykl zdjęć rozpoczętych w latach dziewięćdziesiątych XX w. na cmentarzu żołnierzy radzieckich na Ochocie w Warszawie, dokumentujący proces odzyskiwania tożsamości poległych. Identyczne surowe słupki – numery na kwaterach – zostają oznaczone przez rodziny tabliczkami, na których oprócz nazwisk, pochodzenia i dat pojawiają się także zdjęcia twarzy.

Utrzymane w różnych formatach i wykonane z różnych materiałów, personalizują dotąd jednakowe kwatery. „Ludzie sprowadzeni do numerów zajmują mniej miejsca” – komentuje artysta tę walkę o przywracanie wizerunku i twarzy.

Zamykająca wystawę instalacja malarska Katarzyny Rotkiewicz-Szumskiej zainspirowana została współprowadzonym przez Ostrzegę Atelier Zdobnictwa Artystycznego. Jako jeden z elementów pracy artystka wykonała serię portretów ukazujących klientów rzeźbiarza – znanych i nieznanych, wciąż jeszcze żywych, choć naznaczonych przyszłą śmiercią. Odwołując się do historii i jej horroru, Rotkiewicz-Szumska naznaczyła swoich bohaterów tym tragicznym losem. I – jak sama twierdzi – schowała się za Abrahamem Ostrzegą, tak jak on chował swoje postacie za macewą.

Zrealizowany w dwóch miejscach – na cmentarzu żydowskim i w Zachęcie – projekt poprzez postać Abrahama Ostrzegi łączył przeszłość i teraźniejszość, historię i współczesność. Spójną dla obu przestrzeni identyfikację graficzną przygotował Jakub de Barbaro, w tym mapę odsyłającą na cmentarz przy ulicy Okopowej, gdzie odrestaurowane realizacje Ostrzegi można oglądać w ich naturalnym otoczeniu.

Opracowała Marta Miś

II. 2 Hubert Czerepok, *Abraham Ostrzega*, 2016–2017, neon na fasadzie Zachęty, fot. Marek Krzyżanek, archiwum Zachęty

II. 4 Małgorzata Niedzielko, *Wieża Babel*, 2017, styrodur, gips, fot. Marek Krzyżanek, archiwum Zachęty

II. 3 Małgorzata Niedzielko, *Wieża Babel*, 2017, styrodur, gips, fot. Marek Krzyżanek, archiwum Zachęty

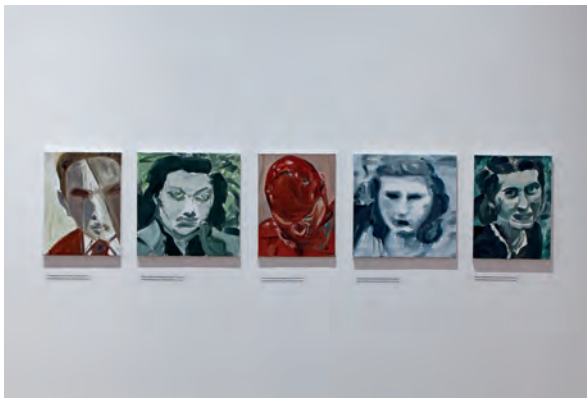
II. 5 Krzysztof Wojciechowski, *Bez tytułu*, 2006–2016, wydruk cyfrowy, fot. Marek Krzyżanek, archiwum Zachęty

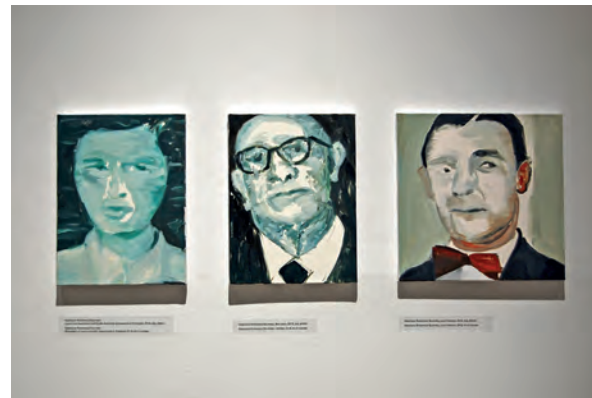
Il. 6 Krzysztof Wojciechowski, *Bez tytułu*, 2006–2016, wydruk cyfrowy, fot. Marek Krzyżanek, archiwum Zachęty

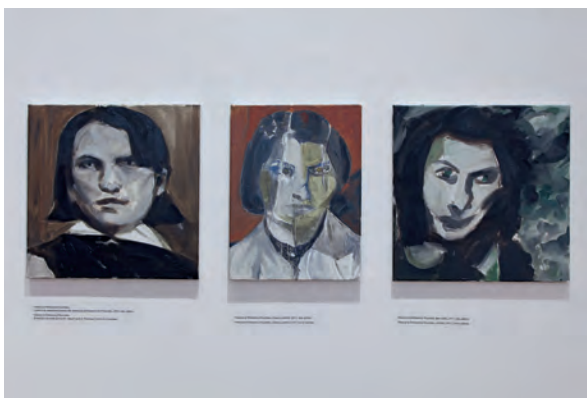
Il. 7 Krzysztof Wojciechowski, *Bez tytułu*, 2006–2016, wydruk cyfrowy, fot. Sebastian Madejski, archiwum Zachęty

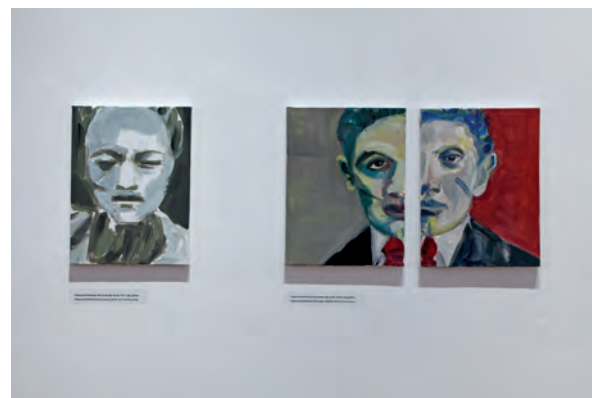
Il. 8 Katarzyna Rotkiewicz-Szumaska, *Bez tytułu*, 2017, olej, płótno, fot. dzięki uprzejmości artystki

Il. 9 Katarzyna Rotkiewicz-Szumaska, *Bez tytułu*, 2017, olej, płótno, fot. Sebastian Madejski, archiwum Zachęty

Il. 10 Katarzyna Rotkiewicz-Szumaska, *Bez tytułu*, 2017, olej, płótno, fot. dzięki uprzejmości artystki

Il. 11 Katarzyna Rotkiewicz-Szumaska, *Bez tytułu*, 2017, olej, płótno, fot. dzięki uprzejmości artystki

II. 12 Katarzyna Rotkiewicz-Szumski, *Bez tytułu*, 2017, olej, płótno, fot. dzięki uprzejmości artystki

II. 13 Katarzyna Rotkiewicz-Szumski, *Bez tytułu*, 2017, olej, płótno, fot. Marek Krzyżanek, archiwum Zachęty

II. 14 Katarzyna Rotkiewicz-Szumski, *Zarastanie*, 2017, instalacja, fot. Marek Krzyżanek, archiwum Zachęty